

יעקב אייזנר

על מעמדו של הטור כפוסק הלכה

א. רקע היסטורי על ספר הטור

ספר ארבעה טורים, נכתב על ידי רבי יעקב בן הרא"ש שהיגר בצעירותו מגרמניה לטולדו שבספרד. כתיבתו הסתיימה לערך בשנת 1340. בהקדמתו לאורח חיים מתאר המחבר את מטרת כתיבת ספרו:

ויען כי ארכו לנו הימים בגלותינו ותשש כחנו. ושמם לבנו. ורפו ידינו. וכהו עינינו. וכבדו אזנינו. ונאלם לשונינו. ונטל מדברנו. ונסתמו מעיני חכמתנו. ונשתבשו הסברות. וגדלו המחלוקות. ורבו הדעות. ולא נשארה הלכה פסוקה שאין בה דעות שונות... על כן העירוני רעיוני ומחשבותי ועם לבבי אשיחה אמרים. אקומה נא ואסובה בבתי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים סופרים ואבינה בספרים. ואלקטה שנים ושלשה גרגרים בראשי האמרים מדברי המחברים... ואין רצוני להאריך בראיות אלא להביא דברים פסוקים ובמקום שיש דעות שונות אכתבם ואכתוב אחרי כן מסקנת אדוני אבי הרא"ש ז"ל.

מיד עם כתיבתו זכה הספר לתפוצה רחבה¹ והפך לסר לימוד בסיסי בתפוצות ספרד ואשכנז. מחברי ספרים בספרד באותה תקופה התבססו רבות על הספר אף שפעמים לא הזכירו את שמו. (רבי דוד אבודרהם, רבי יצחק אבוהב בספריו מנורת המאור ושולחן התמיד ועוד רבים)

עם הופעת הדפוס כמאה וחמישים שנה אחר כתיבתו היה הספר מהספרים העבריים הראשונים שהודפסו. מספר ההדפסות של הטור בשנים הראשונות היה רב מאוד, הרבה משל הרמב"ם למשל², דבר המעיד על תפוצתו וחיוניותו הרבה. ועל היותו ספר לימוד בסיסי ומקובל.

נקל להבין את הצלחתו של הספר בשל איכותו המעולות כקובץ הלכתי, החומר הרב שבו מאורגן ומסודר למופת. לשונו צחה ובהירה. למחבר בקיאות מוחלטת בפוסקי ההלכה שקדמו לו הן מהמסורת האשכנזית והן מזו הספרדית. ובעיקר עיבוד של כתבי אביו הרא"ש שבמובן רחב הם התוצר ההלכתי של מפעל התוספות כולו. מחבר הטור הוא ש'תרגם' את מפעל התוספות לפסקי הלכה מנוסחים ומאורגנים.

ב. חיבור הבית יוסף

קרוב למאתיים שנה לאחר כתיבת הטור החל רבי יוסף קארו במפעלו ההלכתי 'הבית יוסף' ולאחמ"כ השו"ע.

מטרותיו של רבי יוסף קארו בכתיבת הבית יוסף מתוארות בהקדמתו:

כי לא נעשית התורה כבי תורות אלא כתורות אין מספר לסבת רוב הספרים הנמצאים בביאור משפטיה ודיניה... כי תמצא כמה פוסקים מביאים דין אחד סתם כאילו הוא מוסכם בלי שום חולק וכשתחקור בדבר תמצא שגדולים חלוקים בו כמו שזה ברור במקומות אין מספר למי שעייין בספרי הפוסקים ועייין מקום דבריהם בגמרא ובפוסקים הקודמים:

ובהמשך כתב:

על כן אני הדל באלפי יוסף במוהר"ר אפרים במוהר"ר יוסף קאר"ו זלה"ה קנאתי לה' צבאות ונערתני חצני לסקל המסילה והסכמתי לחבר ספר כולל כל הדינים הנוהגים בביאור שרשיהם ומוצאיהם מהגמרא עם כל חילוקי סברות הפוסקים איש לא נעדר. ולא ראיתי לעשות ספר זה חיבור בפני עצמו כדי שלא אצטרך לכפול ולכתוב דברי מי שקדמני ולכן הסכמתי לסמכו לאחד מהפוסקים המפורסמים. ועלה בדעתי לסמכו לספר הרמב"ם ז"ל להיותו הפוסק היותר מפורסם בעולם. וחזרתי בי מפני שאינו מביא אלא סברא אחת והייתי צריך להאריך

¹ עי' י. גלינסקי, "על תפוצת ספר הטורים."

² שם

ולכתוב סברות שאר הפוסקים וטעמם. ולכן הסכמתי לסמכו לספר ארבעה טורים שחבר הרב רבינו יעקב בן הרא"ש ז"ל כי הוא כולל רוב דעות הפוסקים: הב"י כותב שהוא בחר לסמוך את ספרו על הטור משום שהטור כבר כולל את דעות רוב המחברים, מה שמיקל עליו את כתיבת הספר.

ג. ניתוח יחס הבית יוסף לטור

למרות היותו של הטור 'קובץ הלכתי' שעיקרו סיכום שיטות הראשונים המרכזיות בכל עניין, והכרעת הטור היא ברוב המקומות על פי אביו הרא"ש. יש בספר מאות פסיקות עצמאיות, פעמים שהטור חולק על ראשונים אחרים, ללא שהוא מסתמך על פוסקים שקדמו לו, ופעמים שהוא מחדש דינים מעצמו. כאשר בוחנים את יחס הב"י במקומות אלו, אנו רואים שפעמים הב"י מתעלם לגמרי מדברי הטור ופעמים שפוסט דבריו בהערה קצרה. ברוב המקרים אינו פוסק את חידושו ודעותיו של הטור להלכה בשו"ע, אף שלא כתב עליהם השגה בבית יוסף.

להלן כמה דוגמאות לציטוטים מטור חו"מ בהם ניתן להבחין ביחס זה:

א. סימן יד סעיף ג³:

כתוב בספר המצות אם יש ב' ת"ח בעיר אחת ואחד גדול מחבירו יכול אחד מבעלי הדינים לומר לא אדון בפני זה אלא בפני זה ואף על פי שהוא קטן ממנו כיון ששניהם בעיר אחת ולא נהיירא ונראה שאינו יכול להסתלק מאחד לחבירו אפילו בשוין אלא מהקטן להגדול ממנו:

הב"י כתב שיש לתמוה על הטור היאך פסק על הסמ"ג בלא ראייה. והשמיט את דעתו בשו"ע.

ב. סימן כב סעיף ג:

אפילו לפ"ז נראה מי שנתחייב בבית דין שבועה דרבנן ושתק ולא אמר שירצה להפכה על שכנגדו ויצא מבית דין ואחר כך אמר שירצה להפכה על שכנגדו הרשות בידו.

הב"י ביאר את טעמו של הטור אך התעלם מחידושו בשו"ע.

ג. סימן לט סעיף יז:

כתב הרמב"ן ראובן שהתנדב להלוות לשמעון מנה ואמר לו לך לסופר לכתוב ולעדים שיחתמו שאתה חייב לי מנה ומסור לי השטר ואלוך והלך והביא לו השטר כאותה ששנינו כותבין שטר ללוה אף על פי שאין מלוה עמו ואח"כ חזר בו ראובן אם היה מודה ראובן שמדעתו נכתב השטר הואיל ונשתעבדו לו נכסי שמעון מעכשיו חייב להלוותו עד זמן שקבע לו ויקנה נכסיו לשיעבודו ואם כפר ואמר שלא צוהו לכתוב אלא מדעתו עשה הכל שמעון התובע צריך להביא ראייה שמדעת ראובן כתב השטר ואז יתחייב להלוות לו מעותיו ואם אין לו ראייה אז ישבע ראובן היסת שלא צוהו לכתוב השטר ויפטר ע"כ ואינו נראה שבכתיבת השטר יתחייב להלוות לו בע"כ.

הב"י מביא שהרשב"א חולק על הרמב"ן. והוסיף, שאע"פ שמי יכניס ראשו בין ההרים, הדעת נוטה לדברי הרשב"א. ומפלפל בראיות. ואינו מזכיר כלל את הכרעת הטור שדעתו כהרשב"א.

ד. סימן עא סעיף יח:

והרמ"ה כתב אף על גב דירושין הן בכלל הבאים מכחו אם כתב הבאים ברשותו אין היורשין בכלל אלא רק מקבל מתנה ולקוחות ולא נראה לחלק:

הב"י לא דן בדעת הטור.

ה. סימן קלא סעיף ד:

³ כל הסעיפים המצוינים הם לפי סעיפי השולחן ערוך.

כתב הרמב"ן בתשובה ערב שבא אצל המלוה בזמנו והתרה בו בפני עדים שיתבע ממונו מהלוה ואם לאו שיפטר מהערבות ולא רצה המלוה והאריך הזמן ללוה אין הערב נפטר בכך ואצ"ל בקבלן שתובע למי שירצה ובזמן שירצה שאם האריך המלוה ללוה זמן הפרעון שלא נפטר הקבלן בכך ואפילו היו נכסים ידועים ללוה והערב אומר למלוה רד עם הלוה לדין וגבה חובך מנכסים הללו והאריך הזמן ללוה ובינתים נשתדפו הנכסים גובה מהערב כללו של דבר נכסוהי דאינש אינון ערבין ביה וכשם שאדם מאריך ללוה וקובע לו זמן אחר זמן וחוזר וגובה מנכסיו בין שהוא במדינת הים בין שמכרן אחר כך הוא גובה מן הערב ע"כ ונראה שאם תובע את הלוה בזמנו שיוציאו מן הערבות הדין עמו כי יאמר לו לא נתרציתי להתערב בשבילך אלא עד זמן פלוני.

הב"י לא דן בהגבלת הטור בדברי הרמב"ן.

1. סימן קמט סעיף ט

עוד איכא אוקימתא בגמרא דאשה צריכה למחות בבעלה כגון שחפר בו בורות שיחין ומערות פירוש שקלקל הקרקע דבהא ודאי אית ליה חזקה שלא היתה מנחת לו לקלקלו אם לא שמכרה לו ורב אלפס וכן א"א הרא"ש ז"ל לא הביאו זאת האוקימתא(ד) ואיני יודע למה דלפי הנראה הלכה היא.

הב"י מתעלם מדברי הטור וגם בשו"ע לא הביאו. אבל הרמ"א הביאו בשם י"א

2. סימן קמט סעיף כט

ונראה שאם הוא אפוטרופא בשדה ידועה יש לו חזקה בשדות אחרות מידי דהוי אגזלן שהוחזק גזלן בשדה ידועה שיש לו חזקה בשדות אחרות אף על פי שאין נראה כן מדברי הרמב"ם ז"ל שכתב האפוטרופא בין שהוא על שדה זו בין שהוא על שאר נכסים בין שמינהו אותו ב"ד בין שמינה אותו אבי יתומים וגדלו היתומים בין שמינה אדם אפוטרופא על הוצאתו והכנסתו הואיל ומשתמשים ברשות אין להם חזקה

הב"י התעלם מדברי הטור ואף בשו"ע לא הביאו.

ח. סימן קנה סעיף לב

ואי לא קא מסלק ליה לריחא כתב הרמ"ה דלא הוי חזקה כלל אפילו אם אמר מסליקנא ליה לבה"כ ומשתמישנא ביה במילתא אחריתא לאו כל כמיניה דלבה"כ אחזיק וכיון דלא הוי חזקה לגופיה לא הוי חזקה למילתא אחריתא ואינו נראה דכיון שהחזיק בגוף הקרקע הרי הוא שלו לאיזה תשמיש שירצה ובלבד שלא יגיע לחבירו ממנו שום נזק:

הב"י לא העיר כלום על דברי הטור ולא הביאו בשו"ע.

ט. סימן קצג סעיף א

וכתב הרמב"ם דוקא שצריך לקרקע אבל אם אינו צריך לקרקע כגון ענבים העומדות ליבצר דינם כמטלטלין לענין קנייה ואונאה ונראה דמחומר דמי דהא לענין שבועה חשבינן להו רבנן כמחומר אף על פי שעומדות ליבצר:

הב"י תמה על דבריו ולא יישב ובשו"ע השמיט את דעתו. אך הרמ"א הביאו בשם י"א

י. סימן רצ סעיף ח

ונראה שצריך למנות האפוטרופא על המעות והוא ישתדל לבקש אדם הראוי ליתנם לו שיותר ישתדל הוא בהן מב"ד דתלמודא לא קאמר מותבינן להו בבי דינא ואכלי זוזא זוזא אלא לאפוקי דלא יהבינן להו בעסק דשמא תפסד העסקא אבל בתר דאשמועינן דיהבינן להו לאדם נאמן יתנום לו על ידי האפוטרופא והא דקאמר יהבינן ניהליה בב"ד לאו למימרא שבית דין יתנום לו אלא האפוטרופא יתנם לו במעמד ב"ד:

הב"י כ' שאין הכרע בדבריו וגם בשו"ע לא הביאו. והרמ"א הביאו בשם י"א.

כעין אלה גם במקומות דלהלן: לה יא, מג ז, פב ב, קכו ט, קכט א קמ יא, קנג יג, קנה לא, קנז י, קעב ב, קעה כד, רלה יז, רנג טז, רסא א, רעט ג, ש"ב כ, שנב א, שפג ה,

אנו רואים שהב"י הגם שהוא בבסיסו פירוש לטור, הוא אינו פירוש במובן הרגיל, כזה שמטרתו להצדיק את המחבר אלא עניינו של הב"י הוא להשתמש באוסף הפסקים המובאים בטור ולבאר את מקורם ולבארם.

גם בעל פרישה ודרישה בהקדמתו לטור בנמקו את המניעים לכתוב ספרו כתב:

השלישי שהרב הקשה בכמה מקומות קושיות על דברי הפוסקים ובפרט על דברי הטור וסתר דבריהם וחשבן לטועה ולפעמים הניחן בצ"ע. ואחר העיון בעומק אותו סוגיא יראה לעינים שדבריהם עולים יפה. הרביעי שלא נתן בית יוסף לבו לדקדק בדברי בעל הטורים כראוי וכו'

גם בהקדמת הב"ח מבקר את הב"י שלא ביאר היטב את חידושי הטור, אך סגגר עליו שמשום גדלותו ומעלתו היו הדברים פשוטים בעיניו:

וגם כשמפרש דברי הטור במקצת מקומות. יש להשיב תשובות רמות. ולברר האמת לעיני הרואה ומעיין בסוגיות. ולא הגיע דבר זה להרב אלא מצד גדולתו הרמה ששם עיניו ולבו כל הימים וכל מעייניו על התכלית בפסק הלכה בשלחן הערוך הקצר והארוך אבל במה שנוגע בביאור ופירוש דברי הטור בעצמו היה מקצר ועולה. כי ממילא היה מובן לאנשי המעלה. כמוהו בגדולה.

ד. מסקנה:

ניתן להסיק מכך, שחרף העובדה שהב"י כתב את ספרו כפירוש לטור, הוא לא החשיבו כפוסק בעל משקל. ולא החשיב את דעתו והכרעותיו. הוי אומר, הב"י תפס את הטור כקובץ הלכתי מפורט ובעל מבנה מצוין אך לא כספר פסיקה. כהשערה ייתכן שהיות ומחבר הטור לא כתב ספר שו"ת. ואף לא שימש כרב⁴. בנוסף, את חידושי ההלכתיים והכרעותיו לא נימק בראיות אלא כתב מסברא לא החשיבו הב"י כדעה מכרעת.

לאור זאת אפשר לשער שהיה לב"י מניע נוסף בכתובת ספרו – היות והטור היה ספר נפוץ מאוד גם בקהילות ספרד מה שדחק לשוליים את הפסיקה הספרדית שהרי הטור מכריע ברוב המקומות כמו הרא"ש. ובנוסף יש בו חידושי דינים רבים שהב"י תפסם כלא מוכרעים למעשה, נוצר צורך בכתובת הב"י והשו"ע ש"ינפו' את החסרונות של הטור. ויצילו את העם מהפסקים הבלתי מבוססים להתקבל.

ברמ"א לעומת זאת ניתן להבחין שהוא פוסק הרבה יותר כהטור גם כשמדובר בדינים מחודשים, וכפי שנראה מהקדמות הפרישה והב"ח. ניתן להסיק שבאשכנז מעמדו של הטור כפוסק היה יותר משמעותי ומכריע.

⁴ רבי יעקב סירב למשרת רבנות כל ימיו. אחיו, רבי יהודה בן הרא"ש שימש כממלא מקום אביו ברבנות טוליטולא. (היא טולדו) אף לאחר פטירת רבי יהודה לא נתמנה רבי יעקב לרב.